

Kameran går, mister

| av Ted Bolin

I svensk film är politiken nästan osynlig. Hollywood har istället gjort politikerporträtten till en egen genre. Och idealen från Frank Capras 30-tal verkar överleva det mesta.

SKULLE DET VARA MÖJLIGT att skapa en film-Persson som när landet befinner sig i kris tar saken i egna händer och skjuter sig ut? Eller en bio-Bildt som är buddy med alla och genomdriver frikostiga miljöbeslut på grund av Den Stora Kärleken?

Nej, den här typen av porträtt av toppolitiker är främst en amerikansk företeelse. Svenska spelfilmer med motiv från politiken kan räknas på några händers fingrar. Politikerna har dessutom mest funktion av samtidsmarkörer, som i Vilgot Sjömans "Nyfiken – Gul", där Olof Palme får klä skott för alla reaktionära tendenser i det svenska 60-talet. I Hannes Holms och Måns Hergrens "En på miljonen" får Ingvar Carlsson nöjet att lyfta fram huvudpersonen Torsten som den som givit arbetslösheten ett ansikte.

Men den amerikanska filmindustrin och Hollywood har i stället älskat att hylla, kritisera eller göra narr av sina ledare, gärna som filmernas huvudroller. Så antalet filmer med presidentporträtt har blivit hundratals genom filmhistorien, från obskyra Theodore Roosevelt-hyllningar på 20-talet, via Frank Capras populistklassiker *Mr Smith goes to Washington* till den samtida kassasuccén *Independence Day*.

Det är rimligt att anta att bilderna av den amerikanske presidenten varit en väg att fokusera olika spretande kulturella och nationella särintressen i samma riktning; möjligen ett sätt att inordna alla nationaliteter i den amerikanska smältdegeln.

För att samla denna jättenation föds ett antal myter om det amerikanska som med tiden blir till kommersialiserade folksanningar inom populärkulturen. Till dessa myter hör den frie landbrytaren i Väst, den ensamme krigshjälten på väg till eller från inbördeskriget och aristokraten i Södern. Det är motiv som återfinns i västern-

filmer som *Diligensen* (1939), *Mannen från vidderna* (1952) eller mer traditionella melodramer som *Borta med vinden* (1939).

Fast redan i självständighetsdeklarationen 1776 formulerade Thomas Jefferson den grundläggande tanken om amerikanens fundamentala rättigheter i form av "liv, frihet och strävan efter lycka", och därmed också föreställningen om att alla amerikanska medborgare även är presumtiva presidenter. Samt fria företagare med rätt att skjuta varenda skitstövel som olovandes beträder deras land.

LINCOLN

Abraham Lincoln är den folkliga inkarnationen av den amerikanska drömmen. Lincoln har mer än någon annan president tilldelats en rad mytiska roller i traditionell amerikansk historieskrivning. Han är såväl Father Abraham, den tungt gammaltestamentliga folkledaren och landsfadern som Honest Abe, populisten som med stor integritet gick från jobbet som landsortsadvokat till presidentämbetet och Massa Linkum, de svartas vän och befriare.

Tillsammans med John F. Kennedy och Franklin D. Roosevelt är Lincoln också den president som filmskarnarna oftast har avbildat eller refererat till.

Redan i D. W. Griffiths drama om inbördeskriget, *Nationens födelse* (1915), har Lincoln en viktig roll som presidenten som mördas för bygget av den enade federala staten. *Nationens födelse* har i efterhand blivit känd inte bara som ett stort filmiskt mästerverk, utan också för att den återuppväckte Ku Klux Klan-rörelsen. Men för att peka mot framtida Lincoln-idealerna avslutar Griffith sin film med en panorering över statyn i Lincoln Memorial i Washington.

"Redan i D. W. Griffiths drama om inbördeskriget, *Nationens födelse* (1915), har Lincoln en viktig roll som presidenten som mördas för bygget av den enade federala staten."

President!

Detta är ett grepp som många amerikanska filmskappare använt för att visa sin politiska och historiska medvetenhet. Fast i den senaste "Apornas Planet"-filmen används det mer ironiskt, när Lincolns monumentalstaty kläs med aphuvud för att visa att den amerikanska demokratin är slut och rymdprimater tagit över jorden.

Även om Frank Capras "Mr Smith goes to Washington" (1939) inte visar någon president i huvudrollen har den blivit genreledande i sin struktur. En anspråkslös lantis, spelad av James Stewart, kommer till stan och visar storstaden hur fult den korrupta makten fungerar och sedan förändrar han den till det bättre. Med storögt patos och darrande stämma besvarar Mr Smith de etablerade politikernas rävspel med: "Ni kan inte göra så här, det är mot folkets vilja!" Filmen har blivit kopierad i det oändliga, till och med filmtecknaren Matt Groening gjorde ett TV-avsnitt av The Simpsons med titeln Mr Lisa goes to Washington.

John Fords Young Mr Lincoln (1939) tillhör presidentfilmernas undergenre biografierna. Här bjuds "aha"-nycklar för medelamerikanen – både till Lincolns liv och till dåtidens Rooseveltska New Deal-ideal. (John Ford regisserade även Roosevelts favoritfilm, Steinbecks lantarbetardrama "Vredens druvor".)

Egendomligt när man ser äldre biografier av dessa stora män, är att ingen egentligen vet vad de gjorde när de var små. Det blir som när Jesu liv gestaltas: ingen har en aning om honom före tempelincidenten vid tolv års ålder. Följaktligen går objektet runt i kolt och utstöter småbarnsheliga oneliners genom filmens första 15 minuter, innan regissören inser att det är dags att låta den verkliga, bokförda historien ta över.

Men Young Mr Lincoln visar sedan den enkelhet och förnuft som gjort den sextonde presidenten till idealet. Han börjar sin karriär som småstadskille från Illinois och blir av sin första – och förmodligen enda – kärlek övertalad att bli advokat. I rask följd startar han en egen advokatbyrå i Springfield, avstyr en lynchning, räddar bröderna Clay i ett uppmärksammat mordåtal och vinner slutligen presidentvalet över sin illvillige demokratiska motståndare Douglas.

ACTION

De flesta presidenter har någon gång förärats någon typ av filmbiografi och det är få filmer som blivit succéer. Det är förståeligt att folk inte sprang benen av sig för att se någon okänd men porträttlik skådis spela Jimmy Carter i filmen Sextett (1978). Inte heller kommer någon att komma ihåg vare sig Christoffer Plummerts eller Jason Robards insatser som Franklin D. Roosevelt i Winchell (1998) respektive Tv-dramat F.D.R. The last years (1980). Mer minnesvärda är Charlton Heston som Andrew Jackson i "The president's lady" (1953) och Walter Huston, mästeregissören John Hustons far, som gjorde en godkänd Lincoln-gestaltning under ledning av D. W. Griffith 1930. Filmen var Griffiths första talfilm, ett kammerspel inspirerat av de många teaterpjäser om Lincolns död som sattes upp i slutet av 1800-talet.

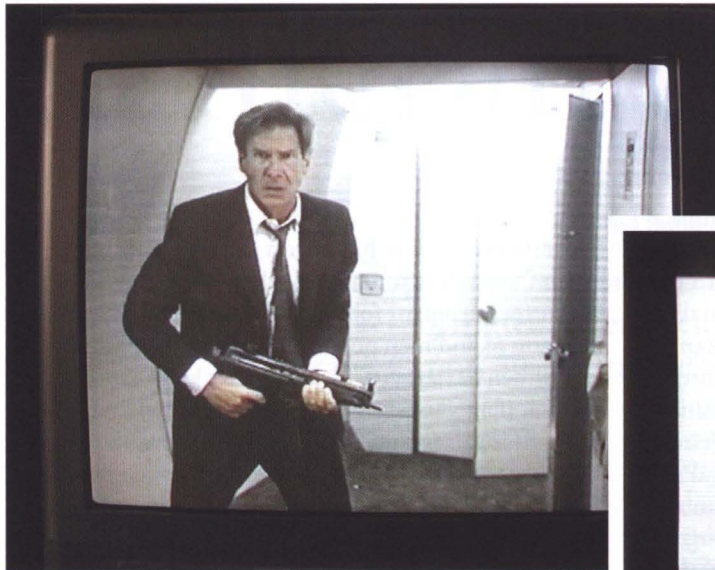
Men sammantaget var de flesta av dessa filmer industrialiserade dussinprodukter utan någon större publik när de premiärvisades och är idag näst intill bortglömda. En sentida biografisläkting, av den ofta så kritiske Oliver Stone, är Nixon (1995). Den är inte heller fullt så

bussig mot presidenten, men porträttet blir av den anledningen också mer intressant. I vanlig ordning får vi möta lite kittlande detaljer ur den omdiskuterade presidentens privata liv. I frånvaron av kungligheter, med en konstitution där vicepresidenten redan under tidigt 1800-tal kom att kallas "Ers Överflödiga Excellens", har presidentens glans utnyttjats till det yttersta

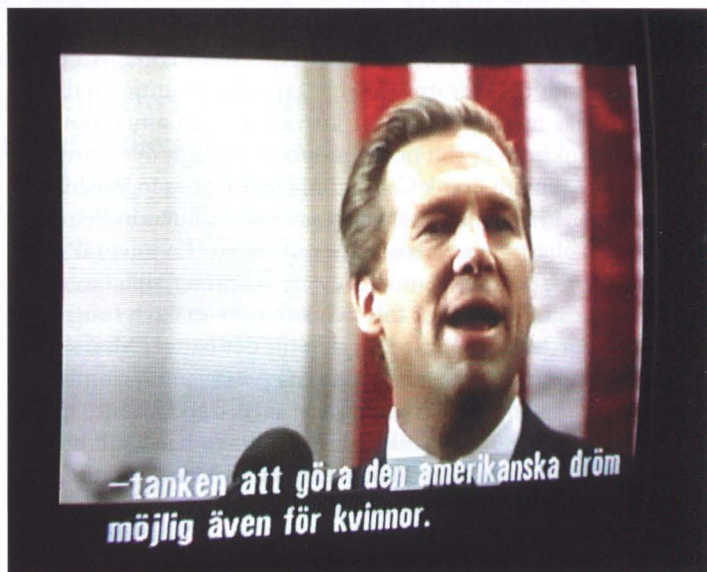
för att ge folket en gnutta rojalistisk stolthet.

Richard Nixon får här träda fram med den store mannens märkligheter. Bland annat har han en fäbless för att elda i residensets öppna spisar hela tiden, vilket får Vita Husets luftkonditionering att ständigt bryta ihop under sommarmånaderna. Oliver Stones Nixon-porträtt får betraktaren att till slut att undra vad som egentligen är dokumentärt och vad som är dikt i historien. I journalbilder – på samma sätt som i Orson Welles Citizen Kane – visas betydande delar av Nixons politiska och privata liv. Här förevisas Richards och hustrun Pats bröllop, det berömda 50-talstalet med hunden Checkers och den ökända och för Nixon katastrofala TV-debatten 1960, där

"Tack och lov tog Bill Clinton över, mannen som är ett filmmanus. I The Contender (2000) spelar Jeff Bridges president Jackson Evans, en man med ett starkt Clintondrag: han äter."

Den annars så snälle presidenten James Marshall (Harrison Ford) drar sitt maskingevär när hans flygplan, familj och land hotas i "Air Force One"

Jackson Evans (Jeff Bridges) talar i filmen sista scen om den amerikanska drömmen i "The Contender".

Nixon både var i dålig form och hade missat en eftermiddagsrakning och framstod som en svartmuskig buse.

Men inte särskilt uppmärksammat är det faktum att Oliver Stone faktiskt tror sig veta vem som skvallrade om Watergate-skandalen för Washington Post-journalisterna Bernstein och Woodward. Enligt honom ska det ha varit Henry Kissinger! Utrikesministern är alltså den läcka som får namnet Deep Throat i Alan J. Pakulas Alla presidentens män (1976), för övrigt den film som låter presidenten vara ständigt närvarande utan att synas.

Om presidenter i de flesta filmer på sin höjd brukar vara lite sluga i valkampanjer, så har flera presidentbilder under senare år blivit mer och mer inriktade på action. Harrison Ford spelar presidenten som varit i Vietnam i Air Force One (1997). Han tvingas ta till våld när ryska ultranationalister tagit hans plan, familj och medhjälpare som gisslan. Presidenten har ingen funktion som ledare i filmen och skulle kunna bytas mot vilken typ av actionskådis som helst. Presidenten kan dock göra mantelrörelser riktigt snyggt.

I Independence Day (1996) är den nu uppiktade presidentfiguren först en vanlig kille. Han verkar styra efter devisen "management by walking around" och travar runt och småpratar med sin administration. När Bill Pullmans presidentroll blir varse en attack från yttre rymden tar han sig i kragen. Vi får veta att han egentligen är stridsflygare som tjänstgjorde i Gulfkriget – han

måste alltså ha gjort en politisk karriär utan dess like.

"Vad gör vi nu?" frågar hans skräckslagna rådgivare när enorma rymdskepp ödelägger nationens storstäder. "Talar till folket. Det finns nog många som är rädda", svarar presidenten tryggt. Tyvärr varken kan eller vill dessa främlingar lyssna till presidentens lugnande stämma så utvägen blir actionhjältens: "Let's nuke the bastards!" fräser en sur president och klagör att han faktiskt är stridsflygare och att han hör hemma i luften. Filmen avslutas med att presidenten verkligen blivit en kille i gänget, precis lika enkel och rättfram som någonsin Abraham Lincoln.

CLINTON ETT LEVANDE MANUS

Under Reagan- och Bush-administrationerna tappade säkert filmindustrin sugen en aning. Det är svårt att skapa film av en som redan varit vid filmen, men troligen ännu svårare att göra något av en trög figur som Bush den äldre. Tack och lov tog Bill Clinton över, mannen som är ett filmmanus. I The Contender (2000) spelar Jeff Bridges president Jackson Evans, en man med ett starkt Clintondrag: han äter. Det är Coque au vin ("kryddstark"), skinkmackor, Chicken Kung Pao med valnötter, havrekakor ("med russin så stora att de smakar som druvor"). Till det spelar han poker, bowling och golf. Och lyckas samtidigt rädda sin blivande vicepresident undan en pinsam sexhistoria.

–Tack för att ni ville diskutera...
–Projektet. – Visst är det bra.

Michael Douglas som presidenten Andrew Shepard låter sig fotograferas under sin och alla amerikaners idol Abraham Lincoln i "Presidenten och Miss Wade".

Presidenten Jack Stanton (John Travolta) har "diskuterat skolfrågor" med den lokala skolnämndsordföranden i "Spelets regler"

"The president has arrived to the Congress!" ropas det efter bästa Elvis-manér ut i högtalarsystemet. Det är dags för filmens avgörande scen. Presidenten håller ett långt och känsligt anförande som avslutas i klassisk Capra-anda. Och vi kan än en gång höra Jimmy Stewart i Mr Smith goes to Washington utmana sina motståndare: "Mr Ryan, ni kan gå ifrån mig och från denna församling men ni undkommer inte det amerikanska folkets vilja!"

I Spelets regler (1998) medverkar en lysande John Travolta som president Jack Stanton. Detta är den film som mest verkar likna Bill Clintons eget liv. Här gestaltas valkampanjen 1992 och den kantas av idel Clinton-specialare, överdriven känslomhet och mat, men framför allt hans kvinnor: en stark ledare har även stark libido. Kampanjen är smutsig och omoraliskt negativ sam-

tidigt som det uppdragas en rad kvinnoaffärer som måste mörkas.

I filmens slutscen återvänder presidenten till idealet, Lincoln. Men på ett annorlunda sätt:

"Tror du inte att Abraham Lincoln var en hora innan han blev president? Han var säkert tvungen att berätta sina små historier och le sitt lantisleende för att få möjlighet att sedan kunna stå inför nationen och tala om vår naturs bättre sidor."

De äldre filmerna om amerikansk politik anlägger alltså i allmänhet en respektfull attityd till de demokratiska symbolerna. Presidenten, senaten och kongressen är okränkbara även om politikerna kan vara riktigt slemma typer. Senare filmer, speciellt efter Nixon och Watergate, visar ofta mer öppet satiriska porträtt av presidenterna. TV-serien Vita Huset har nu visat vägen mot en modernare och intimare bild av politiken som säkert blir stilbildande under det närmaste decenniet. Men det slående med den serien är att idealen från Frank Capras och Jimmy Stewarts dagar fortfarande lever. Mitt i det småttiga och privata kan presidenten leverera repliker som skulle ha legat förträffligt i munnen på Mr Smith. Politik fortsätter att vara det stoff som drömmar vävs av. Åtminstone i USA.

Ted Bolin (ted.bolin@excellerera.com) är filmvetare och skribent.

Lästips:

American politics in Hollywood film – Ian Scott (Fitzroy Dearborn Publishers, 2000)

Politics and politicians in American film – Phillip L. Gianos (Preager 1998, 1999)

Myternas marknad. Källor och motiv i amerikansk film – Örjan Roth-Lindberg, Björn Norström (Awe-Gebers, 1975)